

«Το μάθημα των Θρησκευτικών υπό το πρίσμα των αποφάσεων 1749-1750/2019 του ΣτΕ (Ολομ.). Παιδαγωγική προσέγγιση».

Εισήγηση ΣΣΕ Θεολόγων Στ. Ελλάδος Χαράλαμπου Ανδρέοπουλου
στη διαδικτυακή Ημερίδα εκπαιδευτικών κλ. ΠΕ01 και ΠΕ70, 3ης Ιουνίου 2021

Με τις 1749-1750/2019 αποφάσεις της Ολομέλειας του ΣτΕ ακυρώθηκαν οι αποφάσεις του Υπουργού Παιδείας του 2017 με τις οποίες είχαν εγκριθεί τα προγράμματα διδασκαλίας των Θρησκευτικών, αφενός μεν στο Δημοτικό και στο Γυμνάσιο, αφετέρου δε στο Λύκειο. Οι αποφάσεις αυτές ελήφθησαν από Ολομέλεια ευρύτερης σύνθεσης (25 μελών μετά ψήφου και 2 παρέδρων) σε σχέση με τις προηγούμενες σχετικές αποφάσεις 660 και 926/2018 που ελήφθησαν από Ολομέλεια περιορισμένης σύνθεσης (17 μελών). Ακολουθούν, όμως, κατά πλειοψηφία, την ίδια ερμηνευτική αντίληψη, ως προς το αρθ. 16 § 2 του Σ. («*Η παιδεία αποτελεί βασική αποστολή του Κράτους και έχει σκοπό την ηθική, πνευματική, επαγγελματική και φυσική αγωγή των Ελλήνων, την ανάπτυξη της εθνικής και **θρησκευτικής συνείδησης** και τη διάπλασή τους σε ελεύθερους και υπεύθυνους πολίτες*»), παρότι λειαινούν κάπως τη διατύπωση της μείζονος σκέψης. Πιο συγκεκριμένα, αποφεύγουν να κατηγορήσουν τον κανονιστικό νομοθέτη για προσηλυτισμό επειδή οργάνωσε με τις προσβαλλόμενες πράξεις του ένα μάθημα με θρησκευτιολογικές διαστάσεις και όχι ένα αμιγώς ομολογιακό μάθημα απευθυνόμενο αποκλειστικά στους χριστιανούς μαθητές και δη τους ορθοδόξους.

Οι αποφάσεις του ΣτΕ υιοθετούν, κατά πλειοψηφία, την άποψη ότι από το αρθ. 16 § 2 του Σ. συνάγεται υποχρέωση της Πολιτείας να οργανώνει και παρέχει στους χριστιανούς ορθοδόξους μαθητές τη διδασκαλία ενός ΜτΘ που θα έχει καθαρό, ομολογιακό, περιεχόμενο ορθοδόξου χριστιανικού χαρακτήρα. Εφόσον δε αυτό το διδακτικό περιεχόμενο είναι σαφές και θεολογικά “ανεπηρέαστο” από μη ορθόδοξες αναφορές / παρεμβολές και εφόσον παρέχεται επαρκώς από

πλευράς ωρών διδασκαλίας, τότε μπορούν να προστίθενται, ως διακεκριμένο τμήμα της ύλης, και θρησκευολογικά στοιχεία. Σύμφωνα με το σκεπτικό του ΣτΕ «η Πολιτεία δεν εμποδίζεται να περιλαμβάνει στα σχολικά προγράμματα και εκπαίδευση “θρησκευολογικού” χαρακτήρα με πληροφορίες και γνώσεις για άλλες θρησκείες και δόγματα» με την επισήμανση ότι «το μάθημα «θρησκευολογικού» περιεχομένου μπορεί να είναι χρήσιμο, πλην δεν οδηγεί στην ανάπτυξη της θρησκευτικής συνείδησης, την οποία το Σύνταγμα ρητώς επιβάλλει και, συνεπώς, δεν υποκαθιστά θεμιτώς τη διδασκαλία των θρησκευτικών δογμάτων που απαντώνται στην ελληνική επικράτεια».

Κρίσιμες συνταγματικές διατάξεις για τη απόφαση του ΣτΕ είναι, όμως ήδη σημειώθηκε, το αρθ. 16 § 2 που ερμηνεύεται συστηματικά σε συνδυασμό με το προοίμιο του Σ. (“Εις το όνομα της Αγίας και Ομοουσίου και Αδιαιρέτου Τριάδος”) σε συνδυασμό με το αρθ. 21 § 1 (“Η οικογένεια, ως θεμέλιο της συντήρησης και προαγωγής του Έθνους, καθώς και ο γάμος, η μητρότητα και η παιδική ηλικία τελούν υπό την προστασία του Κράτους”). Απο τη τελευταία αυτή διάταξη, όπως κρίθηκε σχετικώς, συνάγεται συνταγματική υποχρέωση σεβασμού της θρησκευτικής συνείδησης (ταυτότητας) του παιδιού που διαμορφώθηκε μέσα στην οικογένειά του, προφανώς σύμφωνα με τις θρησκευτικές πεποιθήσεις των γονέων του (λαμβάνομενες προφανώς υπόψη της πρακτικής του νηπιοβαπτισμού παρότι αυτό δεν σημειώνεται ρητά)¹. Περαιτέρω το ΣτΕ, βάσει του προοιμίου και του αρθ. 3 § 1 Σ. (περί “επικρατούσας θρησκείας”), συνήγαγε το τεκμήριο ότι η συντριπτική πλειονότητα των οικογενειών έχει ενσταλάξει τα παιδιά της τη θρησκευτική συνείδηση του ορθόδοξου χριστιανού. Συνεπώς κατά τη λογική συνεπαγωγή του Δικαστηρίου η θρησκευτική συνείδηση που το Κράτος, μέσω του εκπαιδευτικού συστήματος, έχει συνταγματική υποχρέωση να αναπτύσσει είναι αυτή του ορθόδοξου χριστιανού με διασφαλισμένο – υπό προϋποθέσεις - το δικαίωμα αποχής (δια των απαλλαγών από τη παρακολούθηση του ΜτΘ) και όπου αυτό είναι και πρακτικά εφικτό την προσφορά “μειονοτικού” ΜτΘ.

Εν κατακλείδι, με τις αποφάσεις του το ΣτΕ, θεωρώντας ότι το ΜτΘ είναι μάθημα (θρησκευτικής) **ταυτότητας** και όχι (διαχριστιανικής ή διαθρησκειακής) ενημέρωσης ή διαλόγου, έκρινε ότι:

α) Μέσω του ΜτΘ θα πρέπει να επιδιώκεται η ανάπτυξη της ορθόδοξης χριστιανικής συνείδησης και ότι το μάθημα αυτό απευθύνεται αποκλειστικά στους ορθόδοξους χριστιανούς μαθητές, για

---

¹Σημειωθήτω ότι το δικαίωμα τούτο των γονέων να εξασφαλίζουν τη μόρφωση και την εκπαίδευση των παιδιών τους σύμφωνα προς τας «ιδίας αυτών θρησκευτικές και φιλοσοφικές αντιλήψεις» προβλέπεται και στις σχετικές διατάξεις της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (Ε.Σ.Δ.Α., αρθ. 9 για τη θρησκευτική ελευθερία και 14 για την απαγόρευση των διακρίσεων) και του Πρώτου Προσθέτου Πρωτοκόλλου (Π.Π.Π., αρθ. 2)

την κατανόηση και εμπέδωση των θρησκευτικών δογμάτων, τα οποία ήδη πρεσβεύουν, **χωρίς** η διδασκαλία, στο πλαίσιο του σχολικού μαθήματος, να έχει μορφή κατηχήσεως, ώστε να **μην** διακυβεύεται η διάπλαση ελεύθερης προσωπικότητάς τους. Άλλωστε και οι διατάξεις της Ε.Σ.Δ.Α, αποκλείουν ρητά όχι μόνο τον κατηχητικό χαρακτήρα του ΜτΘ, αλλά και τον χαρακτήρα του ως “δογματική ομολογία πίστεως”

β) Η Πολιτεία (εν προκειμένω το ΥΠΑΙΘ) δεν εμποδίζεται να περιλαμβάνει στα σχολικά προγράμματα και εκπαίδευση «θρησκευολογικού» χαρακτήρα με πληροφορίες και γνώσεις για άλλες θρησκείες και δόγματα, οργανώνοντας, ακόμη, εάν συγκεντρώνεται επαρκής αριθμός μαθητών και ένα, “ισότιμο” προς το ομολογιακό, αυτοτελές *Μάθημα Θρησκευολογίας* ή ένα μάθημα ηθικού ή φιλοσοφικού περιεχομένου².

ΤΑ ΑΚΥΡΩΘΕΝΤΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΣΠΟΥΔΩΝ

Για τα ακυρωθέντα ΠΣ, από το ΣτΕ κρίθηκε ότι η διάρθρωση / δομή και το περιεχόμενό τους «δεν ήταν ικανά να αναπτύξουν, εμπεδώσουν και να ενισχύσουν, όπως επιβάλλεται από τη διάταξη του άρθρου 16 του Συντάγματος την ορθόδοξη χριστιανική συνείδηση των μαθητών» και ότι «η διδασκαλία τους δεν ήταν αυτοτελής, αμιγής και διακριτή σε σχέση με τη διδασκαλία στοιχείων αναφερομένων σε άλλα δόγματα ή θρησκείες με αποτέλεσμα να προκαλείται σύγχυση στους μαθητές ως προς το περιεχόμενο της Ορθόδοξης Χριστιανικής διδασκαλίας». Αυτά εξ επόψεως νομικής.

Εξ επόψεως παιδαγωγικής, αυτό που συνέβαινε με τα ακυρωθέντα - ΑΠΣ του ΜτΘ ήταν ότι στηρίζονταν σε μια διαφορετική φιλοσοφία και αντίληψη σχεδιασμού. Ο σχεδιασμός αυτός αφορούσε σε μια διαφορετική, σε σχέση με όλα σχεδόν τα προηγούμενα ΑΠΣ, δομή και διάταξη του περιεχομένου της θρησκευτικής ύλης, καθώς και την έμφαση στη σημασία της καλλιέργειας

²Για το οποίο, επίσης, μπορεί να τεθεί ζήτημα αποχής / απαλλαγής, καθώς το αρθ. 2 του Π.Π.Π. προστατεύει όχι μόνο τις θρησκευτικές, αλλά και τις φιλοσοφικές πεποιθήσεις των γονέων και, άρα, των μαθητών / παιδιών τους. Βεβαίως στη προκειμένη περίπτωση ερωτηματικό παραμένει εάν η (α') ανάθεση διδασκαλίας δοθεί στους Θεολόγους (ΠΕ01)...

δεξιοτήτων και συμμετοχής των διδασκομένων σε δραστηριότητες που διευρύνουν, κατά την αντίληψη των σχεδιαστών του ΑΠΣ, τον τρόπο σκέψης και συμπεριφοράς που αφορά στο θρησκευτικό πεδίο. Σε ένα τέτοιο ΑΠΣ η καθοδηγητική παρέμβαση των διδασκόντων εθεωρείτο ότι καθίσταται όλο και λιγότερο αναγκαία, ενώ απαιτείτο από αυτούς περισσότερη εγρήγορση στη παρακολούθηση της συμμετοχής όλων των διδασκομένων στις διάφορες συζητήσεις και δραστηριότητες που πραγματοποιούνταν στο πλαίσιο της διδακτικής ώρας. Με βάση τα ανωτέρω, τα παλαιά ΠΣ δημιούργησαν εύλογες απορίες ως προς την επάρκεια και την αποτελεσματικότητά τους τόσο σε εκπαιδευτικούς, που επί χρόνια διδάσκουν το ΜτΘ, ή, πολύ περισσότερο σε πρόσωπα και φορείς που δεν έχουν την κατάλληλη παιδαγωγική κατάρτιση και ενημέρωση. Ένα μέρος των αρνητικά διατεθειμένων προσώπων απέναντι σ' αυτά τα ΠΣ, αδυνατούσε να αντιληφθεί να νέα παιδαγωγικά δεδομένα (προγράμματα όχι ιστορικής συνέχειας της ύλης, αλλά “διαδικασίας” στο Γυμνάσιο και “ενοιοκεντρισμού” στο Λύκειο, με τη χρήση, αντί του βιβλίου – μπούσουλα, των “φακέλων”), αλλά και μεθοδολογικά δεδομένα (εφαρμογή της θεωρίας του εποικοδομητισμού [“κονστροκτιβισμού”], αναγκαία - έως επιβεβλημένη χρήση- των ΤΠΕ, ενώ οι εκπ/κοί ήταν απροετοίμαστοι) - δεδομένα πάνω στα οποία αυτά τα Π.Σ. είχαν βασισθεί. Αν συνέβαινε το αντίθετο, αν δηλ. υπήρχε η κατάλληλη προετοιμασία στο επίπεδο της εφαρμογής ίσως μεγάλος αριθμός από αυτά τα πρόσωπα να προέβαινε σε μια γόνιμη και καλόπιστη κριτική βελτίωσης των ΠΣ και όχι σε κατηγορίες και ορισμένες φορές καταγγελίες έως και ύβρεις εναντίον πάντων και πασών. Τα Π.Σ. θα μπορούσαν σταδιακά να βελτιωθούν, με βάση και τις αιτιάσεις που εκφράζονταν τότε (και διατυπώθηκαν στις μεταγενέστερες αποφάσεις του ΣτΕ) και να αποφευχθεί όλη αυτή η περιπέτεια που έζησε το ΜτΘ στις δικαστικές (αλλά τις σχολικές) αίθουσες. Κατά τη γνώμη μου τα ζητήματα αυτά, ως ζητήματα επιστημονικού και παιδαγωγικού περιεχομένου θα πρέπει να επιλύονται μέσω διαλόγου των θεσμικών επιστημονικών οργάνων της Πολιτείας (ΙΕΠ) και των αντιστοίχων επιστημονικών και παιδαγωγικών φορέων και συλλόγων των εκπαιδευτικών – κι όχι στις δικαστικές αίθουσες. Μακάρι ν' ακούγαμε τη συμβουλή που απηύθυνε ο Απ. Παύλος σ' εκείνη την προς τον Επίσκοπο Κρήτης Τιμόθεο ποιμαντική *Επιστολή* του: « (...) **ἔρεις καὶ μάχας νομικὰς περιΐστασο· εἰσὶ γὰρ ἀνωφελεῖς καὶ μάταιοι...**» (Τιτ. 3, 9).

